

Svetlana Aleksijevič

LIMENI
DEČACI

Prevela s ruskog
Enisa Uspenski

■ Laguna ■

Naslov originala

Светлана Алексиевич
ЦИНКОВЫЕ МАЛЬЧИКИ

Copyright © 2013, Svetlana Alexievich
Translation copyright © ovog izdanja 2017, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

LIMENI
DEČACI

Sadržaj

Prolog	7
Iz beležnica (u ratu)	19
DAN PRVI: „Jer će mnogi doći u moje ime...“	35
DAN DRUGI: „A drugi umire ojađene duše...“	117
DAN TREĆI: „Ne obraćajte se k vračarima i gatarima, niti ih pitajte, da se ne skvrnite od njih“	197
Post mortem	269
Suđenje <i>Limenim dečacima</i> (dokumentovana istorija)	275
<i>O autorki</i>	349

Dvadesetog januara hiljadu osamsto prve godine kozacima donskog atamana Vasilija Orlova naređeno je da idu u Indiju. Do Orijenburga su išli mesec dana, a odatle tri meseca „preko Buhare i Hive do reke Ind“. Uskoro je trideset hiljada kozaka preseklo Volgu i zašlo duboko u kazahstanske stepe.

U borbi za vlast. Stranice političke istorije Rusije XVII veka, Moskva, „Misao“, 1988, str. 475.

U decembru 1979. sovjetsko rukovodstvo donelo je odluku o uvođenju vojske u Avganistan. Rat je trajao devet godina, jedan mesec i devetnaest dana, od 1979. do 1989. Avganistanom je prošlo više od pola miliona pripadnika ograničenog kontingenta sovjetske armije. Sovjetske oružane snage izgubile su ukupno 15.051 čoveka. Zarobljeno je i nestalo 417 vojnih lica. Prema podacima iz 2000. godine 287 nestalih nije se vratilo iz zarobljeništva i nisu nikad pronađeni...

Polit.ru, 19. novembra 2003.

Prolog

Sama sam... I dugo ću još biti sama...

On je ubio čoveka... Moj sin... Kuhinjskom satarom, kojom sam komadala meso. Vratio se iz rata i ubio... Ujutru je doneo sataru i vratio je u ormarić gde držim sudove. Čini mi se da sam mu tog dana spremila naturšnicle... Posle nekog vremena objavili su na televiziji, a i u večernjim novinama je pisalo, da su ribari iz gradskog jezera izvukli leš... Deo po deo... Zove me drugarica:

– Jesi li čitala? Profesionalno ubistvo... Avganistanski rukopis...

Moj sin je bio kod kuće, ležao je na kauču i čitao novine. Još uvek ništa nisam znala, nije mi padalo na pamet, ali sam iz nekog razloga posle tih reči bacila pogled na njega... Majčinsko srce...

Vi ne čujete pseći lavež? Ne? A ja ga čujem, svaki put čim počnem da pričam o tome, čujem pseći lavež. Čujem kako trče psi... Tamo, u zatvoru, gde on sada leži, imaju velike crne vučjake... I ljudi su u crnom, od glave do pete... Vratim se u Minsk, idem ulicom, prolazim pored pekare, dečjeg

vrtića, nosim hleb i mleko i čujem taj pseći lavež. Zaglušujući lavež. Oslepeću od njega... Jednom su me zamalo udarila kola...

Spremna bih bila da odem u grob svoga sina... Da legnem pored njega... Ali, ovo... Ne znam kako da živim sa ovim... Ponekad se plašim da uđem u kuhinju, da vidim ormarić gde je stajala satara... Ne čujete? Ništa ne čujete?... Ne?!

Sada ne znam ko je moj sin. Kakav će mi se vratiti za petnaest godina. Dali su mu petnaest godina strogog zatvora... Kako sam ga vaspitavala? Trenirao je balski ples... Išli smo u Lenjigrad, u *Ermitaž*. Zajedno smo čitali knjige... (*Plače.*) Avganistan mi je oteo sina...

...Stigao je telegram iz Taškenta: čekajte me, avion taj i taj... Izjurila sam na balkon, htela sam da vičem na sav glas: „Živ je! Moj sin, vratio se živ iz Avganistana! Za mene je ovaj užasni rat završen!“ – I onesvestila sam se. Na aerodrom smo, naravno, zakasnili, naš avion je odavno sleteo, sina smo našli na skveru. Ležao je na zemlji i držao se za travu, čudio se što je tako zelena. Nije verovao da se vratio... Ali na njegovom licu nije bilo radosti.

Uveče su nam došli susedi, doveli su devojčicu sa svetloplavom mašnicom. On ju je uzeo u krilo, grli je i plače, suza suzu stiže. Zato što su tamo ubijali. I on je... To sam kasnije shvatila.

Carinici su mu na granici „oduzeli“ kupaće gaće, inostrane, koje je nosio na sebi. Američke. Nije dozvoljeno... Tako da se vratio bez gaća. Nosio je ogrtač za mene, te godine sam napunila četrdeset, oduzeli su mu i ogrtač. Baki je nosio maramu – i nju su uzeli. Došao je samo sa cvećem. S gladiolama. Ali, na njegovom licu nije bilo radosti.

Ujutru, kad ustane, još uvek je normalan: „Mamice! Mamice!“ Uveče mu lice potamni, oči otežaju... Ne mogu

da vam opišem... U početku nije pio ni kap... Sedi i gleda u zid. Skoči s kauča, zgrabi jaknu...

Stanem na vrata:

– Kuda ćeš, Valjuška?

Gleda me, kao da gleda prazan prostor. Ode.

Vraćam se kasno s posla, fabrika je daleko, druga smena, zvonim na vrata, a on ne otvara. Ne prepoznaje mi glas. To je tako čudno, u redu ako ne prepoznaje glasove drugova, ali moj?! Tim pre što sam ga samo ja zvala „Valjuška“. Sve vreme kao da nekog čeka, plaši se. Kupila sam mu novu košulju. Uzeo da je proba, gledam: ruke mu sve u posekotinama.

– Šta je to?

– Sitnica, mamice.

Kasnije sam saznala. Posle suđenja... Kad je bio na obuci, sekao je vene... Na vežbama je bio vezista, nije uspeo da nabaci na drvo antenu za radio-stanicu, nije se uklopio u predviđeno vreme, i vodnik ga je naterao da izvuče iz klozeta pedeset punih kanti i da ih nosi ispred stroja. Počeo je i onesvestio se. U bolnici su mu postavili dijagnozu: lakši nervni slom. Te noći je pokušao da prereže vene. Drugi put se to desilo u Avganistanu... Pred polazak u napad, proverili su: radio-stanica je bila neispravna. Nestali su deficitarni delovi, neko ih je ukrao... Ko? Komandir ga je optužio za kuka-vičluk, kao, sakrio ih je kako ne bi nestali zajedno sa ostalim stvarima. Oni su tamo jedni od drugih sve krali, rastavljali su vozila na delove i nosili u dućane na prodaju. Kupovali su narkotike... Narkotike, cigarete. Hranu. Stalno su bili gladni.

Na televiziji se davala emisija o Edit Pjaf, zajedno smo je gledali.

– Mama – pita me – znaš li ti šta su to narkotici?

– Ne – nisam mu rekla istinu, posmatrala sam ga potajno i pitala se: puši li?

Nije bilo nikakvih znakova. Ali tamo su koristili narkotike – to mi je jasno.

– Kako je bilo, tamo u Avganistanu? – pitala sam ga jednom.

– Ćuti, mama!

Kad izađe iz kuće, čitam njegova avganistanska pisma, htela sam da doprem do njega, da shvatim šta mu se dešava. Nisam otkrila ništa posebno, pisao je da se zaželeo zelene trave, molio je baku da se slika na snegu i da mu pošalje sliku. Ali videla sam, shvatala sam, da mu se nešto dešava. Vratili su mi drugog čoveka... To nije bio moj sin. Sama sam ga poslala u vojsku, mogao je da odloži služenje. Htela sam da bude muževniji. Ubeđivala sam i sebe i njega da će ga armija popraviti, ojačati. Poslala sam ga u Avganistan s gitarom i kolačima. Pozvao je drugove, devojke... Sećam se, kupila sam deset torti.

Samo je jednom govorio o Avganistanu. Uveče... Ušao je u kuhinju dok sam spremala zeca. Posuda je bila puna krvi. Umočio prst u krv i gleda. Razgleda. I sam sebi kaže:

– Doneli su druga, ranjenog u stomak... Moli me da ga dokrajčim... I ja sam ga dokrajčio...

Prsti su mu bili krvavi... Od zečjeg mesa, bilo je sveže... Uzima takvim prstima cigaretu i odlazi na balkon. Te večeri nije progovorio više ni reč.

Išla sam kod doktora. Vratite mi sina! Spasite ga! Sve sam im ispričala... Pregledali su ga, posmatrali, ali sem išijasa ništa mu nisu našli.

Dolazim jednom kući: za stolom četvorica nepoznatih momaka.

– Mama, oni su iz Avganistana. Našao sam ih na železničkoj stanici. Nemaju gde da spavaju.

– Ispeći ću vam kolač. Odmah ću. – Obradovala sam se, ni sama ne znam zašto.

Ostali su kod nas nedelju dana. Nisam brojala, ali čini mi se da su popili oko tri gajbe votke. Svako veče u kući zateknem petoricu nepoznatih ljudi. Peti je bio moj sin... Nisam htela da slušam njihove razgovore, plašila sam se. Ali u istoj smo kući... Slučajno sam jednom čula... Pričali su, kad su bili u zasedi i po dve nedelje, davali su im stimulanse da budu hrabriji. Ali sve je to vojna tajna. Kojim je oružjem bolje ubijati... S kog rastojanja... Posle sam se toga setila, kad se sve desilo... Kasnije sam počela da razmišljam, grozničavo da se prisećam. A do tada je bio samo strah: „Joj“, govorila sam sebi, „kako su ljudi. Svi su nenormalni.“

Noć... Uoči tog dana... Kad je ubio... Sanjala sam, čekam sina, a on nikako da dođe. I evo dovode mi ga... Vode ga ona četiri „avganistanca“. I bacaju ga na betonski pod... Znaite, u kući je pod od betona... U kuhinji... Pod je kao u zatvoru.

U to vreme već se bio upisao na pripreme za radiotehnički fakultet. Napisao je lep sastav. Bo je srećan što mu je krenulo. Čak sam pomislila – počeo je da se smiruje. Iškolovalaće se. Oženiće se. Ali kad padne veče... Plašila sam se večeri... Sedne i tupo gleda u zid. Zaspri u fotelji... Htela sam da se bacim preko njega, da ga zaklonim rukama i nigde ne pustim. A sada sanjam sina: mali je i traži da jede... Stalno je gladan. Pruža ruke... Uvek ga sanjam kao malog i poniženog. A u životu?! Jednom u dva meseca – viđenje. Četiri sata razgovora, kroz staklo...

Jednom godišnje sastanak, kada mogu da mu dam da jede. I taj pseći lavež... Sanjam taj pseći lavež. Svuda me prati.

Udvarao mi se jedan muškarac... Doneo mi je cveće... Kad mi je doneo cveće, počela sam da vičem: „Idite od mene,

ja sam majka ubice.“ U početku sam se plašila da sretnem nekog od poznatih, zatvorim se u kupatilu i čekam da zidovi padnu na mene. Činilo mi se da me napolju svi prepoznaju, pokazuju na mene i govore jedni drugima: „Sećate se onog groznog slučaja... to je njen sin, ubio čoveka. Iskasapio ga. Avganistanski rukopis...“ Izlazila sam napolje samo noću, upoznala sam sve noćne ptice. Prepoznavala sam ih po glasu.

Vođena je istraga... Trajala je nekoliko meseci... On je ćutao. Otišla sam u Moskvu u vojnu bolnicu Burdenko. Našla sam momke koji su bili specijalci kao i on. Otvorila sam im dušu...

– Momci, zašto je moj sin ubio čoveka?

– Znači, imao je razlog.

Morala sam lično da se uverim da li je mogao to da uradi... Da ubije... Dugo sam ih ispitivala i shvatila: mogao je! Pitala sam ih o smrti... Ne, ne o smrti, već o ubistvu. Ali taj razgovor kod njih nije izazvao posebna osećanja kakva svako ubistvo obično izazove kod normalnog čoveka koji nije video krv. Pričali su o ratu kao o poslu na kojem treba ubijati. Kasnije sam se sretala s momcima koji su takođe bili u Avganistanu, i kad se desio zemljotres u Jermeniji, otišli su tamo sa spasilačkim ekipama. Zanimalo me je, zapravo opsedale: da li ih je bilo strah? Šta su osećali pri susretu sa smrću? Ne, ničega se nisu plašili, čak im je osećanje sažaljenja zatumljeno. Pokidane... raspolučene... lobanje, kosti... Čitave škole potonule u zemlju... Odeljenja... Deca, kako su sedela na časovima, tako su otišla pod zemlju. A oni su se prisećali i pominjali sasvim druge stvari: kako su otkopavali bogata vinska skladišta, kakav konjak, kakvo vino su pili. Šalili su se: kad bi još negde zatreslo! Ali samo da bude u toplim krajevima, gde se gaji grožđe i pravi dobro vino... Jesu li oni zdravi? Da li je njihova psiha normalna?

„I mrtvog ga mrzim.“ To mi je nedavno napisao. Posle pet godina... Šta se desilo? Ćuti. Znam samo da se taj momak, zvao se Jura, hvalio kako je u Avganistanu zaradio mnogo čekova.* Posle se ispostavilo da je služio u Etiopiji kao zastavnik. Lagao je za Avganistan...

Na sudu je samo advokatica rekla da se ovde sudi bolesnom. Na optuženičkoj klupi ne sedi zločinac, već bolesnik. Njega treba lečiti. Ali tada, pre sedam godina, tada još uvek nije izašla na videlo istina o Avganistanu. Sve su ih nazivali herojima. Vojnici-internacionalci. A moj sin je bio ubica... Zato što je uradio ovde ono što su radili tamo. Ono za šta su im tamo davali medalje i ordenja... Zašto su sudili samo njemu? Zašto nisu sudili onima koji su ga tamo poslali? Naučili ga da ubija! Ja ga tome nisam učila... (*Gubi nerve i više.*)

Ubio je čoveka mojom kuhinjskom satarom... A ujutru je doneo i stavio u ormarić. Kao običnu kašiku ili viljušku...

Zavidim majci čiji se sin vratio bez obe noge... Neka je mrzi kad se napije. Neka mrzi ceo svet... Nek nasrće na nju kao divlja zver. Ona mu plaća prostitutke da ne bi poludeo. I sama mu je jednom postala ljubavnica, kad je krenuo na balkon da skoči s devetog sprata. Na sve bih pristala... Svim majkama zavidim, čak i onima kojima sinovi leže u grobovima. Sedela bih pored humke i bila srećna. Nosila bih mu cveće.

Čujete li lavež? Psi jure za mnom. Čujem ih...

Majka

* Umesto novca vojnici su dobijali čekove (bonove) koji su imali nominalnu vrednost rublje, ali su za njih mogli da kupuju u specijalizovanim prodavnicama u vrednosti konvertibilne rublje. (Prim. prev.)

Iz beležnica (u ratu)

Jun 1986.

Ne želim više da pišem o ratu... Neću ponovo da živim u „filozofiji nestanka“ umesto u „filozofiji života“. Neću da skupljam beskrajno iskustvo nebića. Kad sam završila *Rat nema žensko lice*, dugo nisam mogla da gledam kako od običnog udarca detetu curi krv iz nosa, na odmoru sam bežala od ribara kad veselo bace na obalu ribu koju su izvukli iz vode, bilo mi je muka od ukočenih, iskolačenih ribljih očiju. Svako ima svoj rezervoar snage kako bi se zaštitio od bola – fizičkog i psihičkog, a moj je bio ispražnjen do dna. Ludela sam kad cvili mačka koju su udarila kola, okretala sam glavu od zgažene kišne gliste. Od sasušene žabe na putu... Često razmišljam da životinje, ptice, ribe takođe imaju pravo na svoju priču o patnji. Jednoga dana i ona će biti napisana.

I, odjednom! Ako se to može nazvati „odjednom“. Teče sedma godina rata... Ali mi o njemu ništa ne znamo, sem slavodobitnih televizijskih izveštaja. S vremena na vreme

potresu nas limeni sanduci, dovezeni izdaleka, koji ne mogu da se unesu u pločaste hruščovke*. Zagrme tužne salve – i ponovo tišina. Naš mitološki mentalitet je nepokolebljiv – mi smo pravični i veliki. I uvek smo u pravu. Dogorevaju poslednji odsjaji ideje svetske revolucije... Niko ne primećuje da nam je požar u kući. Gori naša sopstvena kuća. Počela je Gorbačovljeva perestrojka. Hrlimo u susret novom životu. Šta nas čeka? Za šta ćemo biti sposobni posle tolikih godina veštačkog letargičnog sna? A naši dečaci ginu, negde daleko, ne zna se zbog čega...

O čemu se priča oko mene? O čemu se piše? O internacionalnom dugu i geopolitici, o našim državnim interesima i južnim granicama. I ljudi u to veruju. Veruju! Majke, koje su nedavno očajavale nad slepim gvozdanim sanducima, u kojima su im vratili sinove, istupaju u školama i vojnim muzejima, pozivaju druge dečake da „ispune svoj dug prema Otadžbini“. Cenzura pažljivo prati da se u ratnim izveštajima ne piše da naši vojnici ginu, uveravaju nas da „ograničeni kontingent“ sovjetske vojske pomaže bratskom narodu da zida mostove, puteve, škole, da razvozi đubrivo i brašno po kišlacima**, a da sovjetski lekari porađaju avganistanske žene. Vojnici koji se vraćaju posećuju škole, uz gitaru pevaju o onome o čemu bi trebalo vikati na sav glas.

Dugo sam razgovarala s jednim od njih... Htela sam da čujem koliko je težak izbor – pucati ili ne pucati? Ali za njih kao da nije postojala nikakva drama. Šta je dobro? A šta loše? Dobro je ubiti „u ime socijalizma“? Za te dečake granice morala određuju vojne komande. Istina, kad govore

* Stambene zgrade iz epohe Nikite Hruščova; petospratnice od betonskih blokova, bez liftova, sa skućenim stanovima. (Prim. prev.)

** Kišlak, zaselak, selo u Srednjoj Aziji; zimski logor stočara-nomada u Avganistanu i Iranu. (Prim. prev.)

o smrti, oprezniji su od nas. Tu se odmah otkriva razlika među ljudima.

Kako je moguće istovremeno proživljavati istoriju i pisati o njoj? Ne može se svaki komad života, svakakva egzistencijalna „prljavština“ zgrabiti za kragnu i ubaciti u knjigu. U istoriju. Treba „prelomiti vreme“ i „uloviti duh“.

„Suština je tuge dvadeset senki“ (V. Šekspir, *Ričard II*).

...U polupraznoj čekaonici autobuske stanice sedi oficir s koferom, pored njega suvonjav momčić, ošišan na vojničku nularicu, kopa viljuškom po saksiji sa sasušanim fikusom. Prilaze im žene sa sela i počinju naivno da ih ispituju: kuda, zašto, ko su? Oficir prati kući vojnika, koji je poludeo: „Od Kabula kopa sve što mu dođe pod ruku, dohvati i time kopa: lopatom, viljuškom, štapom, hemijskom olovkom.“ Momčić podiže glavu: „Treba se sakriti... Iskopaću rov... Meni to brzo ide. Zvali smo ih zajedničkim grobovima. Iskopaću veliki rov, za sve nas...“

Prvi put sam videla zenice veličine oka...

Stojim na gradskom groblju. Oko mene stotine ljudi. U centru devet sanduka, opšiveni crvenom cicanom tkaninom. Istupaju vojna lica. Reč uzima general... Žene u crnom plaču. Ljudi ćute. Jedna devojčica s kikicama, nad sandukom, zacenjuje se od plača: „Tata! Ta-a-tice! Gde si? Obećao si da ćeš mi doneti lutku. Lepu lutku! Nacrtala sam ti čitav blok kućica i cveća... Čekam te...“ Devojčicu uzimaju na ruke dva mlada oficira i nose prema crnoj volgi. Ali mi još dugo čujemo: „Tata! Ta-a-a-tice... Voljeni ta-a-tice...“

General istupa... Žene u crnom plaču. Mi ćutimo. Zašto ćutimo?

Ja ne želim da ćutim... I ne mogu više da pišem o ratu.

Septembar 1988.

5. septembar

Taškent. Na aerodromu je zagušljivo, miriše na dinje, nije aerodrom, već bašta. Dva posle ponoći. Pod taksi se neustrašivo zavlauče poludivlje mačke, kažu da su avganistanske. U masi preplanulih lica koja se vraćaju s odmora, među gajbama, korpama s voćem, skakuću na štakama mladi vojnici (momčići). Na njih niko ne obraća pažnju, već su se navikli. Spavaju i jedu tu, na podu, na starim novinama i časopisima, nedeljama ne mogu da kupe kartu za Saratov, Kazanj, Novosibirsk, Kijev... Gde su ih osakatili? Šta su tamo branili? Nikoga ne zanima. Samo mali dečak ne skida s njih pogled svojih široko otvorenih očiju, i pijana prosjakinja prilazi jednom vojniku:

– Dođi ovamo... Žao mi te je...

Samo je odmahnuo štakom. Nije se uvredila i dobacila mu nešto tužno i žensko.

Pored mene sede oficiri. Pričaju kako su naše proteze loše. O trbušnom tifusu, koleri, malariji i hepatitisu. Kako prvih godina rata nije bilo bunara, ni kuhinja, ni kupatila, nisi imao čime da opereš sudove. I još, ko je šta doneo: neko – video, neko – magnetofon, šarp ili soni. Zapamtila sam njihove poglede upućene lepim ženama, koje se vraćaju s odmora u dekoltiranim haljinama...

Dugo čekamo vojni avion iz Kabula. Kažu, prvo će da istovare tehniku, a zatim ljude. Čeka oko stotinak ljudi. Sve vojna lica. Neočekivano mnogo žena.

Odlomci iz razgovora:

– Sve slabije čujem. Prvo sam prestao da čujem cvrkut ptica visoko na nebu. Posledica kontuzije glave... Žutovoljku, na primer, uopšte ne čujem. Snimio sam je na magnetofon i puštam na najjače...

– Prvo pucaš, a posle gledaš, ko je – žena ili dete? Svako ima svoj košmar...

– Magare tokom paljbe legne, a kad se paljba završi skoči...

– Ko smo mi u Sovjetskom Savezu? Prostitutke? To znamo. Kad bismo bar zaradile za stan. A muškarci? Kakvi muškarci? Svi piju.

– General je govorio o internacionalnom dugu, o zaštiti južnih granica. Čak se i raznežio: „Kupite im lizalice. Pa to su deca. Najbolji poklon su bombone.“

– Oficir je bio mlad. Kad je saznao da su mu odsekli nogu, zaplakao je. Lice kao u devojke – rumeno, belo. U početku sam se plašila mrtvih, naročito ako su bez nogu, ili ruku. A onda sam navikla...

– Zarobe nekog. Odseku mu ekstremitete i uvežu ih gurnama, da ne umre od gubitka krvi. Zarobljenike ostave u takvom stanju, naši dođu i skupe patrljke. Oni hoće da umru, ali ih ovi na silu leče. Posle bolnice ne žele da se vrate kući.

– Na carini su videli da mi je putna torba prazna: „Šta nosiš?“ – „Ništa?“ Nisu mi poverovali. Naterali su me da se skinem do gaća. Svi nose po dva-tri kofera.

U avionu mi je zapalo mesto pored oklopnog transportera vezanog lancima. Na sreću, major koji je sedeo pored mene, bio je trezan, svi oko su bili pijani. Tu, blizu neko je spavao na Marksovoj bisti (portrete i biste socijalističkih vođa strpali su u avion neupakovane), nisu nosili samo oružje, već i čitav pribor neophodan za sovjetski ritual. Ležale su crvene zastave, crvene trake...

Zvuk sirene...

– Ustajte. Prespavaćete carstvo nebesko. – To je već bilo iznad Kabula.

Slećemo.

...Gruvanje topova. Patrole s automatskim puškama i u pancirima traže propusnice.

Nisam više želela da pišem o ratu. Ali evo me, u pravom sam ratu. Svuda oko mene su ljudi rata, stvari rata... Vreme rata.

12. septembar

Ima nečeg nemoralnog u analiziranju tuđeg herojstva i rizikovanja. Juče, kad smo išli na doručak u trpezariju, pozdravili smo se sa stražarom. Pola sata kasnije ubio ga je geler koji je slučajno uleteo u garnizon. Ceo dan sam pokušavala da se setim dečakovog lica...

Novinare ovde zovu bajkopiscima. Pisce takođe. U našoj grupi pisaca bili su sve sami muškarci. Žarko su želeli da idu u najudaljenije karaule, hteli su u bitku. Pitam jednog:

– Zašto?

– Zanimljivo mi je. Moći ću da kažem: bio sam na Salangi. Pucaću.

Ne mogu da se otrgnem utisku da je rat čedo muške prirode, umnogome za mene neshvatljive. Ali je svakodnevica rata grandiozna. Ima kod Apolinera: „Ah, kako je lep rat.“

U ratu je sve drugačije: i ti, i priroda, i tvoje misli. Tu sam shvatila da ljudska misao može biti veoma surova.

Pitam i svuda čujem, u vojničkoj kasarni, trpezariji, na fudbalskom terenu, uveče na igranci – neočekivani atributi mirnodopskog života:

– Pucao sam iz neposredne blizine i video kako eksplodira ljudska lobanja. Pomislio sam: „Prva.“ Posle bitke – ranjeni i ubijeni. Svi ćute... Ovde sanjam tramvaje. Kako se vraćam kući tramvajem... Omiljeno sećanje: mama peče kolače. Miriše na slatko testo...

– Družiš se sa dobrim momkom... a onda vidiš: njegova creva vise po kamenju. Počinješ da se svetiš.

– Čekamo karavan. U zasedi smo dva-tri dana. Ležimo na vrelom pesku, vršimo nuždu ispod sebe. Krajem trećeg dana – besnimo. I s neopisivom mržnjom ispaljujemo prvi rafal. Posle pucnjave, kad se sve završilo, videli smo: karavan je vozio banane i džem. Najeli smo se slatkog za ceo život...

– Zarobili smo „duhove“*... Ispitujemo ih: „Gde su vojna skladišta?“ Čute. Dvojicu vodimo s nama u helikopter: „Gde je? Pokaži.“ Ćuti. Bacamo jednog na stene...

– Voditi ljubav u ratu i posle rata – nije isto... U ratu je sve kao da ti je prvi put...

– Grād ** tuče... Mine lete... A iznad svega toga: živeti! živeti! živeti! Ali ništa ne znaš i ne želiš da znaš o patnjama druge strane. Živeti i gotovo. Živeti!

Napisati (ispričati) o sebi celu istinu, prema Puškinovom zapažanju, fizički nije moguće.

U ratu čoveka spasava to što mu druge stvari privlače pažnju, što može da se rasonodi. Ali smrt je svuda naokolo – ružna, slučajna. Bez uzvišenog smisla.

...Na tenku crvenom bojom: *Osvetićemo Malkina!*

Nasred ulice mlada Avganistanka kleči pred ubijenim detetom i jauče. Tako jauču, verovatno, samo ranjene zveri.

Prolazimo pored uništenih kišlaka koji liče na preorano polje. Mrtva zemlja nedavnog ljudskog staništa strašnija je od tame iz koje mogu zapucati.

U bolnici stavljam plišanog među pored avganistanskog dečaka. Uzima igračku zubima i tako se igra, smeši se, nema ruke. „Tvoji Rusi su pucali – prevode reči njegove majke. – Imaš li ti dece? Koga? Dečaka ili devojčicu?“ Ne shvatam čega je više u njenim rečima – užasa ili praštanja?

* Žargonski naziv za avganistanske pobunjenike, „dušmane“. (Prim. prev.)

** Višecevni raketni bacač. (Prim. prev.)

Priča se o surovosti s kojom se mudžahedini ophode prema našim zarobljenicima. Podseća na srednji vek. Ovde je zaista drugo vreme, kalendari pokazuju četrnaesti vek.

Kod Ljermontova, u *Junaku našeg doba*, Maksimič, ocenjujući akt jednog gorštaka koji je zaklao Belinog oca, kaže: „Naravno, po njihovom on je bio potpuno u pravu“ – mada je postupak s tačke gledišta jednog Rusa, zverski. Pisac je ulovio tu zadivljujuću rusku crtu – umeće da staneš na poziciju drugog naroda, da vidiš stvari „po njihovom“.

A sada...

17. septembar

Iz dana u dan vidim kako čovek klizi naniže. Retko se penje naviše.

Kod Dostojevskog, Ivan Karamazov primećuje: „Zver nikada ne može da bude tako surova kao što može čovek da bude tako virtuozno, tako umetnički surov.“

Da, sumnjam: ne želimo da slušamo o tome, ne želimo to da znamo. Ali u svakom ratu, ma ko da ga vodi, u bilo čije ime – Julija Cezara ili Josifa Staljina – ljudi ubijaju jedni druge. To je ubistvo, ali kod nas nije običaj da mislimo o tome, čak ni u školama, iz nekog razloga, ne govorimo o patriotskom, već o vojno-patriotskom vaspitanju. Mada, čemu se čudim? Sve je jasno – vojnički socijalizam, vojnička zemlja, vojničko razmišljanje.

Ne treba tako iskušavati čoveka. Čovek neće moći da izdrži takva iskušenja. U medicini se to zove vivisekcija. Otvaranje tela živih životinja.

Uveče, u kasarni preko puta hotela uključuju magneto fon. I ja takođe slušam „avganistanske“ pesme. Dečji, još uvek neformirani, ali prozukli glasovi pevaju, imitirajući Visockog: *Sunce je palo na kišlak, kao ogromna bomba, Ne treba nam slava. Mi bismo da živimo – i to nam je nagrada,*